

دانشکده ادبیات و علوم انسانی

پایان‌نامه جهت دریافت دانشنامه کارشناسی ارشد

رشته تاریخ

عنوان:

اوضاع سیاسی، اجتماعی طائف از عصر جاهلی تا پایان امویان

استاد راهنما:

دکتر محمد تقی مختاری

استاد مشاور:

دکتر حسین مفتخری

دانشجو:

ابراهیم جهانگیری

اسفند ۹۱

تقدیم به

پدر مهربانم

و پیشکش به روان پاک مادر عزیزم؛

آنها که وجودم برایشان همه رنج بود و وجودشان برایم همه عمر

توانشان رفت تا به توانایی برسم

مویشان سفید گشت تا رویم سفید بماند

آنها که فروغ نگاهشان، گرمی کلامشان و روشنی رویشان سرمایه های جاودانی من است

آنها که راستی قامت، در شکست قامتشان تجلی یافت

در برابر وجود گرامیشان زانوی ادب بر زمین می نهیم و با دلی مملو از عشق و محبت و

خضوع بر دستشان بوسه می زنم.

و

برادران و خواهران عزیزم

که دعای خیرشان همیشه بدرقه راهم بود و بی یاری آنان پیمودن این راه ممکن نبود.

سپاس بی پایان بر:

ایزد باریتعالی را که در لحظه لحظه زندگی خود، حضور نعمت های بیکران او را دیده ام و ستایش به درگاه او که مرا در انجام این پژوهش یاری کرد تا شمه ایی از آنچه در مکتب اساتید آموخته و یا به تجربه اندوخته ام به عنوان ره آوردی مختصر ارائه نمایم.

* * *

از استاد راهنمای بزرگوام جناب آقای دکتر محمد تقی مختاری که افتخار شاگردی ایشان را داشتم و هم زحمت راهنمایی این پایان نامه را بر عهده داشتند، سپاسگزارم.

* * *

از استاد مشاور گرامیم جناب آقای دکتر حسین مفتخری که در سمت استاد مشاور در این پژوهش در کنارمان بودند تشکر می کنم.

* * *

و دوستان عزیزم که مرا وامدار احسان خویش ساختند و نگرانی مرا در نگارش این پایان نامه به آرامش بدل ساختند.

کلیات

چکیده:

طائف در کنار دو شهر مکه و مدینه از شهرهای مهم شبه جزیره عربستان و منطقه حجاز در عصر جاهلی است. این شهر به خاطر شرایط مساعد جوی و خاک حاصلخیز از قدیم مرکز اسکان شماری از قبایل بوده که آخرین این قبایل قبیله ثقیف بود. قبیله ثقیف یکی از مهم‌ترین قبایل در عصر جاهلی و صدر اسلام در سال هشتم هجری مجبور به پذیرش اسلام شد. پس از مسلمان شدن شهر طائف اهالی این شهر خصوصاً در جریانات سیاسی حکومت اسلامی نقش فعالی را بر عهده گرفتند. حال این پژوهش در پی آن است تا از سویی تحولات شهر طائف از عصر جاهلی تا پایان امویان به لحاظ دینی، سیاسی، فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی را بررسی نماید. و از سوی دیگر نقش نخبگان ثقیف مانند زیاد بن ابیه، مغیره بن شعبه، عبیدالله بن زیاد و حجاج بن یوسف ثقفی و... در جریان‌های سیاسی تاریخ صدر اسلام و دوره امویان مورد بحث قرار دهد. بررسی داده‌های تاریخی بر اساس روش توصیفی - تحلیلی نشان می‌دهد: که عمده مردم طائف به کار کشاورزی می‌پرداختند وجود بتکده لات در طائف و هم چنین نزدیکی طائف به مکه زمینه‌های مناسبی را برای هم پیمانی دو قبیله ثقیف و قریش ایجاد کرده بود. و قبیله ثقیف در مواجهه با پیامبر و اسلام تابع قریش بودند و بعد از مسلمان شدن نیز، طائف دوره آرامی را به دور از مراکز درگیرها سپری کرد. و با روی کار آمدن دولت امویان به خاطر هم پیمانی ثقیف با قریش در عصر جاهلی و هم به دلیل نخبگی مردم ثقیف این نخبگان ثقیف بودند که در اداره جامعه اسلامی و استحکام پایه‌های قدرت امویان و اداره سرزمین‌های بصره و کوفه و عراق به کمک بنی‌امیه آمدند. و نقش بسیار برجسته‌ای را در دولت امویان بازی کردند.

کلید واژه: طائف، ثقیف، حجاج بن یوسف، زیاد بن ابیه، مغیره بن شعبه، عبیدالله بن زیاد

فهرست مطالب

کلیات

۱.....	مقدمه.....
۲.....	بیان مسئله.....
۳.....	اهمیت پژوهش.....
۳.....	سوالات تحقیق.....
۴.....	فرضیه های تحقیق.....
۴.....	سوابق پژوهش.....
۶.....	روش تحقیق.....
۶.....	نگاهی به منابع.....

بخش اول: طائف در عصر جاهلی (قبل از اسلام)

۱۵.....	موقعیت جغرافیایی شهر طائف.....
۱۶.....	پیدایش طائف.....

نسب ثقیف	۱۸
چگونگی تصاحب طائف توسط بنی ثقیف	۲۰
تیره‌های مختلف ثقیف	۲۲
اوضاع سیاسی و اجتماعی طائف	۲۲
بزرگان خاندان‌های ثقیف در عصر جاهلی	۲۴
پیوندهای خارجی ثقیف در حجاز	۲۸
اوضاع اقتصادی شهر طائف	۳۰
حیات دینی و فرهنگی در طائف	۳۴

بخش دوم: ثقیف در دوران پیامبر و خلفای راشدین

فصل اول: ثقیف در دوران رسالت

جایگاه ثقیف در دوران قبل از هجرت	۴۰
سفر رسول خدا به طائف	۴۱
نقش ثقیف در جنگ‌های مکه و مدینه	۴۲
ثقیف و صلح حدیبیه	۴۴
فرار ابوبصیر به مدینه	۴۵
ثقیف و پیامبر اسلام بعد از فتح مکه (غزوه هوازن)	۴۸
غزوه طائف	۵۱
اسلام ثقیف و صحابی مشهور	۵۳

فصل دوم: نقش ثقیف در دوره خلفای راشدین

ثقیف در دوره خلفای راشدین..... ۵۹

بخش سوم: ثقیف و امویان

فصل اول: شعبه سفیانی

جاذبه‌های عراق برای ثقیف..... ۶۸

مغیره بن شعبه..... ۷۱

روش مغیره در برخورد با مخالفان اموی..... ۷۲

مغیره و خوارج..... ۷۲

مغیره و شیعیان..... ۷۵

مغیره و پیشنهاد ولایت عهدی یزید..... ۷۷

زیاد بن ابیه..... ۸۰

زیاد و شیعیان..... ۸۲

شهادت حجر بن عدی..... ۸۴

بازتاب شهادت حجر..... ۸۶

عبیدالله بن زیاد..... ۸۸

عبیدالله و شیعیان..... ۹۵

فصل دوم: ثقیف و امویان (شعبه مروانی)

قیام مختار..... ۹۶

کشته شدن عبیدالله بن زیاد..... ۱۰۰

۱۰۲.....	حجاج بن یوسف
۱۰۳.....	سرکوب قیام ابن زبیر
۱۰۴.....	حکومت حجاج در عراق
۱۰۷.....	نتیجه گیری
۱۱۲.....	منابع و مأخذ

مقدمه:

نوشته حاضر تاریخ شهر طائف را از عصر جاهلی تا پایان امویان را بررسی می‌کند طائف در کنار دو شهر مکه و مدینه از شهرهای مهم منطقه حجاز در عصر جاهلیت به شمار می‌رفت. اندیشه ارائه تحقیق در مورد طائف زمانی برای بنده پیش آمد که مورخان و محققان متقدم و متاخر معمولاً در بررسی تاریخ شبه جزیره عربستان در عصر جاهلی و صدر اسلام بیشتر به تاریخ دو شهر مکه و مدینه پرداخته‌اند. مورخان اسلامی قدیم به خاطر وجود خانه کعبه و ظهور پیامبر(ص) و قبیلہ قریش در آن بیشتر به تاریخ شهر مکه توجه داشته‌اند و با مهاجرت پیامبر به یثرب، شهر یثرب نیز به عنوان مدینه النبی و مقر دولت اسلامی مورد توجه مورخان قرار می‌گیرد. اما طائف به خلاف مکه و مدینه از دید و بررسی مورخان اسلامی دور می‌ماند. البته مورخان نخستین به فراخور بحث بصورت پراکنده در مورد شهر طائف صحبت کرده‌اند. پراکندگی این اطلاعات و و قله آنها کار را برای ارائه تصویری روشن از اوضاع طائف در عصر جاهلیت با مشکل روبه رو می‌کند. علاوه بر آن بعد از پذیرش اسلام نیز بخاطر انتقال مرکز خلافت از شهر مدینه به کوفه و الحاق طائف به عنوان جزئی از ولایت مکه از اهمیت سیاسی شهر طائف می‌کاهد و طائف به دور از درگیرهای سیاسی دوره آرامی را سپری می‌کند. با مهاجرت و بکارگیری نخبگان ثقیف در فرماندهی فتوحات و اداره شهرهای اسلامی مخصوصاً در دوره امویان اداره عراقین توسط بنی ثقیف تاریخ طائف به صورت تاریخ قبیلہ ثقیف در می‌آید. و شهر طائف همان نقش کشاورزی خود را به دور از تنش‌های سیاسی ادامه می‌دهد.

این پژوهش در سه بخش ارائه گردیده است. در بخش اول اوضاع سیاسی، دینی، اجتماعی، اقتصادی شهر طائف مورد بررسی قرار گرفته است. اهمیت این بخش در آن است که تلاش شده است تصویری روشن از اوضاع تمدنی و فرهنگی و و پیشینه تاریخی و پیوندهای اقتصادی، خارجی و خانوادگی ثقیف با قبایل دیگر نشان داده شود.

بخش دوم به بررسی نحوه آشنایی ثقیف با اسلام و روند برخورد و مواجهه آنان با پیامبر و چگونگی مسلمان شدن آنهاست و در قسمت دوم بحث در این بخش به نقش بنی ثقیف در حکومت خلفای راشدین از جمله جنگهای رده و فتوحات و اداره سرزمینهای اسلامی پرداخته شده است.

در بخش سوم نقش نخبگان ثقیف در دولت امویان مورد بررسی قرار گرفته است. در این بخش مطالب در دو فصل ارائه گردیده است در فصل اول به نقش نخبگان ثقیف مانند مغیره بن شعبه و زیاد بن عبید و عبیدالله بن زیاد در شاخه سفیانی دولت امویان پرداخته و در فصل دوم به بررسی نقش دیگر افراد ثقیف مانند حجاج بن یوسف و... در شاخه مروانی دولت امویان مورد بررسی قرار گرفته است.

بیان مسئله:

شهر طائف یکی از سه شهر مهم شبه جزیره عربستان بوده که نقش برجسته‌ای در تاریخ اسلام داشته است. شهری که جایگاه بت «لات» و سکونتگاه قبیله ثقیف بود. قبل از اسلام مردمان این شهر بت پرست بودند و کار عمده‌شان کشاورزی بود. علاوه بر آن به خاطر قرار گرفتن بازار عکاظ در نزدیکی طائف با دیگر قبایل عربستان مخصوصاً با قریش روابط دیرینه تجاری داشتند و از هم پیمانان قریش در عصر جاهلی بودند و پس از اسلام نیز این روابط حفظ شد. پیامبر(ص) نیز در سال دهم بعثت به امید کمک خواهی از قبیله ثقیف و دعوت آنها به اسلام راهی طائف شد که ثقفی‌ها برخورد ناپسندی با پیامبر داشتند. پیامبر ناامیدانه به مکه بازگشتند اما پس از هجرت به مدینه و تشکیل حکومت اسلامی، پیامبر در غزوه حنین و محاصره طائف قدرت اسلام را به طائف گوشزد کرد و طائفی‌ها از آنجا که یارای مقاومت در برابر اسلام را نداشتند با فرستادن وفدهای خود به مدینه در

سال نهم هجرت اسلام خود را ابراز کردند و پس از مسلمان شدن مردمان طائف نیز در دوره‌ی خلفای راشدین و امویان در جنگ‌های رده و فتوحات اسلام نقش برجسته‌ای داشتند. در این مورد می‌توان به افرادی چون ابوعبیده مسعود ثقفی، زیاد بن ابیه، مغیره بن شعبه ثقفی، مختار بن ابوعبید ثقفی، حجاج بن یوسف ثقفی و ... اشاره کرد.

این تحقیق از عصر جاهلی تا پایان امویان را شامل می‌شود و به دنبال آن است که مشخص کند که جایگاه شهر طائف به لحاظ سیاسی و اجتماعی از عصر جاهلی تا پایان امویان چگونه بوده است. ساکنان شهر طائف پیش از اسلام به لحاظ دینی در چه وضعیتی بود و مردم طائف با ظهور اسلام چه واکنشی‌هایی نسبت به دین اسلام و حکومت اسلامی داشتند و جایگاه آنها در ساختار حکومت اسلامی و فتوحات به چه صورت بود.

اهمیت پژوهش:

طائف قبل از اسلام یکی از مراکز بت پرستی و بعد از اسلام نیز در تحولات سیاسی و اجتماعی حکومت اسلامی نقش به‌سزایی داشته است اما بیشتر محققان در بیان تاریخ صدر اسلام در شبه جزیره عربستان بیشتر به تحولات دو شهر مدینه و مکه پرداخته‌اند و طائف را از نظر دور داشته‌اند بنابراین به جاست که در مورد طائف تحقیق مستقلی صورت گیرد.

سوالات تحقیق:

سوال اصلی اول:

جایگاه شهر طائف به لحاظ سیاسی و اجتماعی از زمان پیش از اسلام تا پایان امویان چگونه بود؟

سوال اصلی دوم:

نقش مردم طائف در ساختار حکومت اسلامی و فتوحات مسلمین چگونه بود؟

فرضیه های تحقیق:

فرضیه اصلی اول:

مردم طائف در عصر جاهلیت به کشاورزی اشتغال داشتند و از نظر مذهبی نیز طائف بعد از مکه به دلیل وجود بتکده لات دومین شهر مذهبی منطقه حجاز به شمار می‌رفت اما با ظهور اسلام و پذیرش آن در سال هشتم هجری رونق مذهبی خودش را از دست داد و بعد از آن نیز به دلیل دوری از مراکز قدرت تحولات سیاسی دوره آرامی را سپری کرد.

فرضیه اصلی دوم:

دولت اموی به دلیل آنکه بر برتری قوم عرب بر غیر عرب بنیان نهاده شده بود و در بین اعراب نیز بیشتر به شاخه عدنانی آن توجه داشت و نیز بخاطر همپیمانی و نزدیکی که از زمان جاهلی با مردم طائف داشت و همچنین به دلیل نخبگی توانمندی مردمان طائف در اداره شهرهای مهم عراق بیشتر از بنی ثقیف در اداره این شهرها بهره برد.

سوابق تحقیق:

با وجود اهمیت تحقیق در مورد شهرهای مهم در تاریخ صدر اسلام مخصوصاً منطقه حجاز که خاستگاه این دین بود در مورد شهر طائف مطالعات کمی صورت گرفته است. بیشتر تحقیقات و پژوهش‌ها در مورد دو شهر مکه و مدینه بوده است و در لابه لای این تحقیقات بصورت پراکنده به شهر طائف نیز پرداخته شده است، اما به هر حال در برخی از کتابها و منابع تحقیقاتی جدید و پایانامه-ها به شهر طائف و قبیله ثقیف نیز بصورت مستقل پرداخته شده است که در اینجا به معرفی برخی از مهمترین این تحقیقات پرداخته می‌شود؛

۱- «الطائف فی العصر الجاهلی و صدرالاسلام» اثر نادیه حسنی صقر می‌باشد که چاپ اول آن در سال ۱۴۰۱ ق بوده، این کتاب که شامل سه فصل است و در آن به تاریخ شهر طائف در عصر جاهلی و صدر اسلام پرداخته شده است و در مورد اوضاع سیاسی و اجتماعی و دینی طائف در عصر جاهلی و دوره رسالت و خلفای راشدین اطلاعاتی را ارائه می‌دهد. مولف کار خود را در ابتدا خوب شروع کرده اما در فصل سوم کتاب که فصل پایانی نیز هست مولف بیشتر به کلی‌گویی پرداخته و وارد جزئیات نشده است.

۲- « الطائف و دورقبیله ثقیف من العصر الجاهلی الأخير حتی قیام الدوله الأمویه» اثر عبدالجبار منسی العبیدی است همچنان که از اسم کتاب پیداست. در این کتاب نیز به تاریخ شهر طائف و قبیله ثقیف از عصر جاهلی تا سال ۳۶ ق پرداخته شده است. کتاب حاوی اطلاعات ارزشمندی در مورد شهر طائف است و آن چیزی که به اهمیت این کتاب می‌افزاید انسجام و غنی بودن آن در استفاده از منابع مختلف و دسته اول است.

۳- « المفصل فی تاریخ العرب قبل اسلام» نوشته دکتر جواد علی عرب شناس معروف شیعی است. دکتر جواد علی در کتاب ارزشمند خود که در مورد اعراب قبل از اسلام است در جلد چهارم در مورد پیشینه تاریخی شهر طائف و هم چنین افسانه‌های موجود در مورد ساخت شهر طائف و دیوار اطراف آن اطلاعات مفیدی را ارائه می‌دهد.

۴- « تاریخ قبیله ثقیف (۱)» مقاله‌ای ارزشمند از محمود حیدری آقایی این مقاله حاوی اطلاعات مفیدی در زمینه قبیله ثقیف در دوران جاهلی است در پایان مقاله نویسنده با استفاده از منابع مختلف ازدواج مردمان ثقیف با دیگر قبایل عربستان را به صورت جدول آورده که این کار برای شناخت مناسبات خانوادگی قبیله ثقیف با دیگر قبایل بسیار سودمند است.

روش تحقیق:

روش گردآوری مطالب در این پژوهش به شیوه‌ی کتابخانه‌ای و روش تحلیل داده‌ها براساس پژوهش‌های تاریخی و به شیوه توصیفی-تحلیلی است. در این شیوه پس از طرح مسئله و فرضیات پژوهش، مطالب گردآوری شده از داده‌های تاریخی، طبقه‌بندی، تفسیر و تشریح می‌شود. تحلیل داده‌های تاریخی و مقایسه آنها با فرضیات پژوهش از دیگر مراحل این شیوه پژوهش است.

نقدمنابع:

منابع دست اول:

۱- تاریخ طبری

تاریخ الامم و الملوک مشهور به تاریخ طبری، مهم‌ترین تاریخنامه روایی و سالشمار اسلامی است. تاریخ طبری دو بخش عمده دارد: بخش پیش از اسلام و بخش پس از اسلام. بخش دوم تاریخ طبری که حوادث دوره اسلامی است، از سال اول هجرت به شیوه سالشمارانه آغاز و به وقایع سال ۳۰۲ ختم شده است.

روشی که طبری در تدوین تاریخ بر می‌گزیند، روش محدثین است؛ بدین صورت که با ذکر سلسله سند به ذکر اخبار می‌پردازد. طبری در این روش، با انبوهی از روایات که گاه با یکدیگر هم سازگار نیست مواجه می‌شود ولی هیچگاه دست به نقد پاره‌ای از مضامین آنها نمی‌زند؛ زیرا برای او صرف صحیح بودن سند کفایت می‌کند. طبری با نقل روایات راویان و حتی اختلافات جزئی آنان در یک حادثه خدمت بسیار مهمی به تاریخ اسلام کرده است. اگر او همه این روایات را در این مجلدات جمع نمی‌کرد، بسیاری از اخبار گذشتگان به ما نمی‌رسید. توجه عمده طبری در تاریخ، ذکر امور و شئون سیاسی است نه فرهنگ و تمدن.

دوره اسلامی «ترجمه تاریخ طبری» در ۳ جلد (جلد سوم آن فهرس است) با عنوان تاریخنامه طبری با تصحیح و تحشیه محمد روشن در سال ۱۳۶۶ ش چاپ شده است. آخرین چاپ تحقیقی متن عربی طبری توسط محمد ابوالفضل ابراهیم همراه با تکمله عریب بن سعد و عبد الملک همدانی و ذیل المذیل منتشر شده است. متن کامل تاریخ طبری توسط ابوالقاسم پاینده به فارسی ترجمه و در سال ۱۳۵۲ ش در تهران منتشر شده است.

۲- سیره ابن هشام

کتاب «السیره النبویه» تألیف ابو محمد عبد الملک بن هشام معافری حمیری نحوی (م ۲۱۳ یا ۲۱۸) است یکی از دو منبعی است که در سیره و مغازی پیامبرگرمی اسلام از اعتبار و شهرت زیادی برخوردار است. ماده اصلی این کتاب، مغازی ابن اسحاق است که ابن هشام آن را تهذیب و تلخیص کرده است.

۳- مغازی واقدی

بدون تردید واقدی یکی از پیشوایان سیره و مغازی است برای هر کس که مطالب واقدی را بخواند، بخوبی روشن می‌شود که علت اهمیت واقدی میان نویسندگان مغازی و سیره در این است که مطالب تاریخی را با روش مخصوص علمی و فنی بررسی کرده است. در آثار واقدی بخوبی مشاهده می‌شود که او بیشتر از دیگران برای نقل مطالب تاریخی به روش منطقی تلاش کرده است. روش او تقریباً ثابت است و دگرگون نمی‌شود. مثلاً او هنگام ذکر هر یک از جنگها، نخست فهرست مفصلی از رجال را که خبر را از ایشان نقل کرده است بیان می‌کند، آنگاه تاریخ دقیق هر یک از جنگها را ذکر می‌کند. غالباً اطلاعات سودمند جغرافیایی از لحاظ منطقه جنگ عرضه می‌دارد. اسم جنگ و تاریخ و فرمانده آن و در موارد لزوم نام کسی که در مدینه جانشین او بوده است و توضیحات جغرافیایی لازم را- که البته خود واقدی هم در مقدمه کتاب اشاره به این مطالب کرده است- ذکر می‌کند. اگر در مورد جنگی آیاتی از قرآن نازل شده باشد، در صورتیکه تعداد آیات زیاد باشد، فصلی جداگانه برای ذکر آیات و تفسیر آنها گشوده است، که معمولاً در پایان فصل مربوط به آن جنگ آمده است. در جنگهای مهم

واقعی اسامی اشخاصی را که در آن جنگ شرکت داشته‌اند و اسامی کسانی که به شهادت رسیده‌اند و کشته شدگان دشمن را نقل می‌کند و این وحدت روش کفایت که واقعی را مورخی زیرک و دارای سبک مخصوص بدانیم. اطلاعات جغرافیایی را با کوشش و تلاش و مسافرت به منطقه، به منظور کسب معلومات صحیح به دست آورده است و این هم نمونه‌ای دیگر از اهمیتی است که در سیره نویسی برای واقعی قایل شدیم.

از ویژگی‌های برجسته مغازی واقعی یکی این است که تاریخ تمام جنگها معین و مشخص است در مغازی واقعی بسیاری از امور اجتماعی و اقتصادی زندگی صدر اسلام از قبیل زراعت و آداب زندگی و ذکر بتها و رسوم دفن مردگان آمده است و کتاب او نموداری از غالب مظاهر زندگی جامعه اسلامی در فاصله میان هجرت و رحلت پیامبر (ص) است. از امور دیگری که به ارزش و اهمیت مغازی واقعی افزوده است، این است که او به وضوح از یک روش علمی و فنی و در عین حال انتقادی پیروی کرده است. او فقط بذکر اخبار و آراء دیگران اکتفا نکرده، و در بسیاری از موارد عقیده خود را اظهار داشته است. باید اعتراف کرد که مغازی واقعی بدون هیچگونه تعصبی بهترین و کامل‌ترین منبع و مأخذ زندگی پیامبر (ص) در مدینه است.

۴- تاریخ یعقوبی

مهمترین کتاب یعقوبی، کتاب تاریخ اوست که نام مشخصی جز تاریخ الیعقوبی برای آن یاد نشده است. تاریخ یعقوبی، یک دوره تاریخ عمومی است که از هبوط آدم آغاز شده، پس از آن به ظهور اسلام رسیده و حوادث را تا سال ۲۵۹ ادامه داده است. با توجه به تاریخ نگارش این اثر، باید دانست که تاریخ یعقوبی، قدیمی‌ترین تاریخ عمومی است که در تمدن اسلامی نگاشته شده و به دست ما رسیده است. چاپ رایج تاریخ یعقوبی (از انتشارات «دار صادر» بیروت) در حال حاضر، در دو مجلد است: مجلد اول، از ابتدای زندگی آدم (ع) تا پیدایش اسلام و مجلد دوم، از ابتدای اسلام تا سال ۲۵۹ را شامل می‌شود. شیوه نگارش این کتاب، شیوه‌ای تاریخی است نه حدیثی. بدین معنا که یعقوبی مانند

برخی از مورخان محدث، حوادث تاریخی را به صورت حدیث با ذکر سلسله سند نیاورده، بلکه به عنوان یک مورخ، پس از استفاده از مآخذ مختلف، کتاب خود را تألیف کرده است.

افزون بر آن، سیر تدوین کتاب یعقوبی، بر اساس «سالشمار» نیست، بلکه بر اساس سر فصلهای تاریخی مانند روی کار آمدن خلفاست. نکته‌ای که باعث تأسف است آن که در نسخه‌های محدود بر جای مانده، مقدمه مجلد اول از بین رفته و به همین دلیل کیفیت تدوین آن و نیز مآخذی که مؤلف برای کتاب خود بیان کرده، به دست ما نرسیده است. آنچه مسلم است این که مجلد اول کتاب یعقوبی، با توجه به آن که وی در عصری می‌زیسته که آثار زیادی از فرهنگ سایر ملل به عربی درآمده بوده، بر اساس مآخذ زیادی نوشته شده و به همین دلیل مشتمل بر آگاهیهای منحصری است که در منبعی دیگر وجود ندارد.

خوشبختانه مقدمه مجلد دوم در دست است و وی به اجمال به برخی از منابع خود اشاره کرده است. یعقوبی آنجا یادآور شده است که قصد تألیف کتابی مختصر را داشته و لذا بسیاری از اشعار و همچنین اخبار طولانی را از آن حذف کرده است.

تاریخ یعقوبی را مرحوم دکتر محمد ابراهیم آیتی به همراه مقدمه‌ای سودمند در دو جلد ترجمه کرده و در سال ۱۳۴۲ شمسی توسط بنگاه ترجمه و نشر کتاب منتشر شده است.

۵- الطبقات الکبری

کتاب الطبقات الکبری نوشته محمد بن سعد (م ۲۳۰) از قدیمی‌ترین آثار در زمینه طبقات و مشتمل بر تاریخ دو قرن نخست اسلامی، آگاهی‌های جامع و گسترده‌ای درباره صحابه و تابعین و عالمان تا زمان مؤلف است. این کتاب از طریق دو شاگرد مؤلف حارث بن محمد بن ابی اسامه (م ۲۸۲) و حسین بن محمد بن فهم (م ۲۸۹) به دست ما رسیده است. مطالب آن بسیار قابل توجه و در موارد زیادی منحصر به فرد است. ابن سعد آگاهی‌هایی در مورد نسب شخص به دست می‌دهد که اهمیت دارد. روش مؤلف حدیثی است و مقید به نقل سندها حتی در جزئیاتی مانند وصف خصایص شخصی افراد است و شمار مشایخ او در این کتاب نزدیک ۲۵۰ نفر شمارش شده است.

دو جلد از چاپ ۸ جلدی این کتاب به سیره پیامبر اختصاص یافته اما ابن سعد در همین جا پس از ذکر مولد رسول خدا به اختصار از پیامبران پیشین سخن گفته و سپس در باره نیاکان پیامبر اسلام، احوال او تا رحلت، خصایص و صفات او، داستان جمع قرآن در عصر آن حضرت، هجرت، مغازی و سرایا، وفود و نامه‌ها سخن رانده است. مجلدات سوم تا هفتم به احوال صحابه و تابعین اختصاص دارد و جلد هشتم ویژه زنان فقیه و محدثه و مشهور است.

ابن سعد در ترجمه صحابه، آنان را به پنج طبقه تقسیم کرده و مبنای تقدم را ایمان و فضل و شرف افراد قرار داده است. در نسب نخستین طبقه که اصحاب بدر هستند از افرادی که به پیامبر نزدیکند یعنی خاندان هاشم آغاز کرده و در مورد هر تیره هم ابتدا افراد اصلی آن را نوشته سپس هم پیمانان و موالی‌شان را ثبت کرده است. این کتاب به لحاظ ساختار، اطلاعاتی را در باره شهرهای مختلف و حضور صحابه و تابعین در آنها و مهاجرت برخی قبایل به شهرها به دست داده و ضمناً کتابی رجالی به شمار می‌آید چون در شرح حال افراد، به مدح و ذم و ثقه یا غیر ثقه بودن عالمان و محدثان می‌پردازد. مؤلف طبقات، زمان و مکان را اساس کار قرار داده یعنی بر حسب زمان و سبقت در اسلام و شرکت در حوادث مهم تنظیم کرده است. مثلاً در طبقه صحابه، نخست از مهاجران حاضر در بدر و سپس انصار بدر و سپس مسلمانان غیر بدری یاد کرده که این به جهت فضل حضور در پیکار بدر بر دیگر مواقع است به گفته احسان عباس ابن سعد در این طبقه بندی روش عمر در تدوین دیوان‌ها و تعیین عطایا را در نظر داشته است اما دخالت عنصر مکانی بدین شکل است که مؤلف هر طبقه را بر حسب شهرهایی که صحابه و تابعین در آن جا ساکن شده‌اند مرتب کرده و از مدینه و مکه و طائف و یمن آغاز کرده و به کوفه و بصره و شهرهای ایران و شام و مصر رسیده است. هر طبقه در این کتاب تقریباً یک دوره بیست ساله را در بر می‌گیرد. اشکال این روش یعنی طبقه بندی بر اساس زمان و مکان آنست که بعضی افراد در دو موضع ذکر شده‌اند مثلاً ممکن است یکی از صحابه در زمره اهل بدر و هم در شمار صحابه ساکن فلان شهر ذکر شود.